

ya karşı çıkmış, ulemâ ve meşâyih arasındaki anlaşmazlıkları birleştirici bir tavırla gidermeye çalışmıştır. *Câmi'ü'l-uşûl* adlı eseriyle tarikatlara ait evrâd ve ahzâbın derlenmesinden meydana gelen *Mecmû'atü'l-ahzâb*'ı onun bu özelliğini ortaya koymaktadır.

Eserleri. Tasavvuf. *Câmi'ü'l-uşûl** (İstanbul 1276), *Rûhu'l-ârifin* (İstanbul 1275), *Mecmû'atü'l-ahzâb* (I-III, İstanbul 1311), *Kitâbü'l-Ârifin fi esrâri esmâ'i'l-erba'in* (*Mecmû'atü'l-ahzâb*'ın kenarında, II, 550-569). **Hadis. *Râmûzü'l-ehâdis**** (İstanbul 1275), *Levâmi'ü'l-ukûl* (I-V, İstanbul 1292, *Râmûzü'l-ehâdis*'in şerhi), *Garâ'ibü'l-ehâdis* (İstanbul, ts.), *Le-tâ'ifü'l-hikem* (İstanbul 1275), *Hadis-i Erba'in* (İstanbul 1290). **Ahlâk. *Necâtü'l-gâfilin*** (İstanbul 1268), *Devâ'ü'l-muslimîn* (İstanbul 1290), *Netâ'icü'l-ihlâş* (İstanbul 1290). **Fıkıh ve Akaid. *Câmi'ü'l-menâşik 'alâ ahzeni'l-mesâlik*** (İstanbul 1289), *Câmi'ü'l-mütûn* (İstanbul 1273), *el-Âbir fi'l-ensâr ve'l-muhâcir* (İstanbul 1276), *Matlabü'l-mucâhidin* (Türkçe, *el-Âbir*'in kenarında). Bir sayfadan ibaret *Risâletün maqbûle fi hakkı'l-müceddid* ile vasiyetlerini ihtiva eden iki sayfalık Türkçe metin *el-Âbir*'in kenarında yer almaktadır.

Eserlerini Arapça olarak kaleme alan Gümüşhânevî'nin *Câmi'ü'l-uşûl*'ü *Velîler ve Tarikatlarda Usûl* adıyla Rahmi Serin — Ramazan Nazlı (İstanbul 1977), *Rûhu'l-ârifin*'i *Vuslat Ehli ve İlâhî Aşk* adıyla Rahmi Serin (İstanbul 1978) tarafından tercüme edilmiştir. *Râmûzü'l-ehâdis*'in biri aynı adla (trc. Naim Erdoğan, İstanbul 1976), diğeri *Hadisler Deryâsı* (trc. Lutfi Doğan — M. Cevad Akşit, İstanbul 1982) adıyla iki tercümesi vardır. *Necâtü'l-gâfilin*, *Gafillerin Kurtuluş Yolu* (trc. A. Kemal Saran, İstanbul

1968), *Câmi'ü'l-mütûn*, *Ehl-i Sünnet İ'tikadı* (trc. Abdülkadir Kabakçı — Fuat Günel, İstanbul 1986, 4. bs.) adıyla yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 329^a-329^b; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, II, 185-187; Muhammed b. Süleyman el-Bağdâdî, *Hadîkatü'n-nediyye fi âdâbi tarîkatü'n-Nakşibendiyye ve'l-behce'ti'l-Hâliyye*, Kahire 1310; Mustafa Fevzi b. Nu'mân, *Hediyetü'l-hâlidîn fi menâkibi kutbi'l-ârifin Mevlânâ Ahmed Ziyâüddîn b. Mustafa el-Gümüşhânevî*, İstanbul 1313; a.mlf., *Menâkib-ı Haseniyye*, İstanbul 1327; M. Zâhid Kevserî, *İr-gâmü'l-merîd*, İstanbul 1328; a.mlf., *et-Tahrîr-rû'l-vecîz fi mâ yebteğîhi'l-müstecîz*, Kahire 1360; Kasım Kufraî, *Nakşibendîliğin Kuruluşu ve Yayılışı* (doktora tezi, 1949), İÜ Türiyat Araştırma Merkezi, nr. 337; İrfan Gündüz, *Gümüşhânevî Ahmed Ziyâüddîn*, İstanbul 1984; Hamid Algar, "A Brief History of the Naqshbandî Order", *Naqshbandis*, İstanbul - Paris 1990, s. 33; Butrus Abu-Manneh, "Shaykh Ahmed Ziyâ'üddîn el-Gümüşhânevî and the Ziyâ'i-Khâlidî Suborder", *Shî'a Islam, Sects and Sufism* (ed. F. De Jong), Utrecht 1992, s. 105-117; Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevî: *Sempozyum Bildirileri* (haz. Necdet Yılmaz), İstanbul 1992; Hocazâde Ahmed Hilmi, "Mevlânâ Ahmed Ziyâüddîn el-Gümüşhânevî", *Cerde-i Sâfiyye*, nr. 8-24, İstanbul 6 Zilkade 1330 / 1328 r., s. 6-8; Demetrio Giordani, "Unicità dell'esistenza e Unicità della visione in un'opera dello Shaykh Diyâ ad-Dîn Gümüşkhânelî", *Islam: Storia e Civiltà*, X/3, Roma 1991, s. 91-97.

İRFAN GÜNDÜZ

GÜMÜŞHÂNEVÎ TEKKESİ

İstanbul Bâbiâli'de
Nakşibendî-Hâlidî tekkesi.

İstanbul valiliği karşısında, Hükümet Konağı sokağı ile Gümüşhaneli sokağının kavşağında yer alan ve Nakşibendîliğin Hâlidî koluna bağlı tekkelerin en önemlisi olan bu kuruluş, Nakşibendî-Hâlidî şeyhi Ahmed Ziyâeddin Gümüş-

Gümüşhânevî Tekkesi'nin Fatma Sultan Camii ile bağlantılı olan mahfilinin eski bir fotoğrafı (Semavi Eyice fotoğraf arşivi)

hânevî (ö. 1893) tarafından Fatma Sultan Camii'ne 1859'da meşihat konulması sonucunda teşekkül etmiştir. Günü-müze kadar ulaşmayan yapı, tekkeye dönüştürüldükten sonra da cami olarak kullanılmaya devam edilmiş, batı yönüne 1875'te harem ve selâmlık bölümlerinin eklenmesiyle bir tarikat kuruluşunun gerektirdiği mimari bütünlüğe kavuşmuştur.

Cami-tevhidhâne, Hükümet Konağı sokağı ile Gümüşhaneli sokağının kavşağındaki küçük bir avlunun gerisinde yer almakta, tuğla örgülü babalara oturan demir parmaklıkların sınırladığı bu avlu, basit bir kapı ile Hükümet Konağı sokağına açılmakta, arsanın batı kesiminde mevcut diğer tekke bölümleri ise kapısı Gümüşhaneli sokağına bakan ve bir şadırvanla donatılmış olan diğer bir avlunun (tekke avlusunun) çevresinde yer almaktaydı. Bu kesimin kuzeydoğu köşesinde bulunan iki katlı ahşap harem binası cami-tevhidhâneye bitişiyor, bunun gerisinde, cami-tevhidhânenin batı duvarına bitişen tek katlı ahşap bina selâmlık birimleriyle derviş hücrelerini barındırıyordu. Tekke avlusuna girildiğinde sağ köşede küçük bir şadırvan bulunmaktaydı.

Gümüşhânevî Tekkesi, tekkelerin kapatıldığı 1925 yılına kadar faaliyetini sürdürmüştür. Gümüşhânevî'nin vefatından sonra tekkenin postuna Şeyh Hasan Hilmi Efendi, Şeyh İsmâil Necâti Efendi, Dağıstanlı Şeyh Ömer Ziyâeddin Efendi ve Tekirdağlı Şeyh Mustafa Feyzi Efendi oturmuşlardır. Cumhuriyet döneminde kadro harici camiler arasına katılan tekke binaları bir müddet İstanbul valiliği jandarmalarının yatakhane-si ve elbise deposu olarak kullanıldı-

Gümüşhânevî Tekkesi'nde cami-tevhidhânenin mihrap duvarı (M. Baha Tanman fotoğraf arşivi)

tan sonra 1957'de yol açma ve Defterdarlık binasının yapılması gereğiyle yıktırılmıştır (ayrıca bk. FATMA SULTAN CAMİİ).

BİBLİYOGRAFYA :

Zâkir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ* (Tayşî), s. 29; İrfan Gündüz, *Gümüşhânevî Ahmed Ziyâüddîn*, İstanbul 1984, s. 52-57; Semavi Eyice, "İstanbul'un Kaybolan Eski Eserlerinden: Fatma Sultan Camii ve Gümüşhaneli Der-gâhı", Prof. Dr. Sabri F. Ülgener'e Armağan, İstanbul 1987, s. 475-511; a.mlf., "Fatma Sultan Camii", *DBİst.A*, III, 273-274; T. Zarccone, "Remarques sur le rôle socio-politique et la filiation historique des şeyh Nakşebendî dans la Turquie contemporaine", *Naqshbandis* (ed. M. Gaboriau v.dğr.), İstanbul-Paris 1990, s. 407-420; Butrus Abu-Manneh, "Shaykh Ahmed Ziyâ'üddîn el-Gümüşhânevî and the Ziyâ'i-Khâlidî Suborder", *Shî'a Islam, Sects and Sufism* (ed. F. De Jong), Utrecht 1992, s. 105-117; M. Baha Tanman, "Gümüşhânevî Tekkesi", *DBİst.A*, III, 448-449.

M. BAHÂ TANMAN

GÜMÜŞLÜ KÜMBET

(bk. OSMAN GAZİ TÜRBESİ).

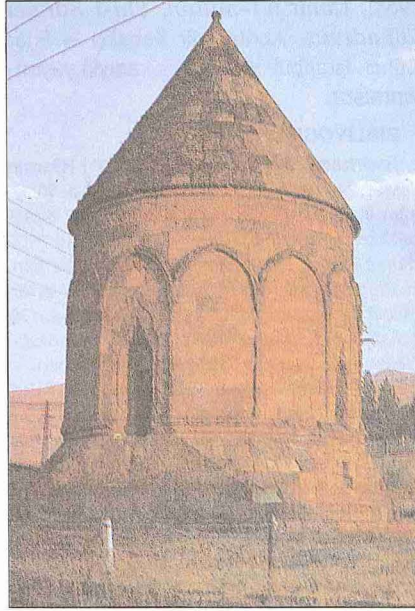
GÜMÜŞLÜ KÜMBET

Erzurum'da Karskapı dışındaki
meydanda tahminen
XIV. yüzyıla ait kümbet.

Evliya Çelebi'ye göre adını kubbesinin gümüşle kaplı olmasından, diğer bir rivayete göre ise konik külâhında büyük bir gümüş parçası asılı olduğu için almıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında bu gümüşlerin Ruslar tarafından götürüldüğü rivayet edilir.

Yapının kitâbesi tamamen ortadan kalktığından mimarı ve bânisi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Evliya Çelebi, o dönemde mevcut olan lahdin üzerinde "Sultan Mahmud" ibaresini okuduğu için yanlış olarak Gazneli Mahmud'un burada yattığını söylemiştir. Arşiv belgelerinden hareketle burada zâviye şeyhi Köse Gıyâseddin Dede'nin gömülü olduğu ileri sürülmüştür.

Tamamıyla kesme taştan inşa edilen yapı itinalı bir işçilik gösterir. Köşeleri üçgen yüzeyler şeklinde pahlanmış kare bir kaide üzerine oturan onikigen gövdesi, duvarlara yapıştırılmış ikiz sütunçeler ve yuvarlak kemerlerle bölümlere ayrılarak hareketlendirilmiştir. Konik külâhın hemen altında, Erzurum'daki mezar anıtlarında sıkça kullanılan, kırmızı renkli taşlardan zencirek motifli işlen-

Gümüşlü Kümbet - Erzurum

miştir. Mukarnaslı sivri kemer içine alınmış iki adet pencere ile aydınlanan kümbetin alt katındaki cenazelik bölümü ise üç havalandırma menfezi ve yukarıdaki sanduka kısmına açılan bir delikle aydınlanmaktadır.

Bütün bu özellikleriyle Üç Kümbetler, Karanlık Kümbet ve Râbia Hatun Kümbeti gibi Erzurum'daki diğer mezar anıtlarıyla büyük benzerlikler gösteren Gümüşlü Kümbet XIV. yüzyılın başlarına tarihlendirilebilir.

Çok sağlam bir yapıya sahip olduğu için bir zamanlar su deposu olarak da kullanılan yapı son yıllarda onarılarak eski görünümüne kavuşturulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 219; Abdürrahim Şerif Beygu, *Erzurum: Tarihi, Anıtları, Kitabeleri*, İstanbul 1936, s. 142; Konyalı, *Erzurum Tarihi*, s. 415; Oktay Aslanapa, *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi, Başlangıcı ve Gelişmesi*, Ankara 1991, s. 108; Mehmet Özel, "Erzurum'da Selçuklu Devri Eserleri", *Kültür ve Sanat*, sy. 5, İstanbul 1977, s. 173.

DOĞAN YAVAŞ

GÜMÜŞTEĞİN GAZİ

(ö. 497/1104)

Haçlılar'a karşı verdiği mücadelelerle
tanınan Dânişmendli hükümdarı
(bk. DÂNİŞMENDLİLER).

GÜNAH

İlâhî emir ve yasaklara aykırı
fiil ve davranışları
ifade eden bir terim.

Farsça bir kelime olan ve sözlükte "suç" anlamına gelen *günâh*, dinî bir kavram olduğu için kutsal ve tabiat üstü varlık alanlarıyla bağlantılıdır. Kutsallığına inanılan tabiat üstü varlık veya varlıklar din müessesesinin temel unsurları arasında bulunduğundan bütün dinlerde günâh kavramı mevcuttur. Kutsalın söz konusu olduğu her yerde kutsalla ilgili emir ve yasaklar manzumesinin bulunması da tabiidir. Günâh, bu emirlerin yerine getirilmemesi veya yasakların çiğnenmesiyle ortaya çıkan ve dinî, ahlâkî ve vicdanî açıdan sorumluluk gerektiren bir olgudur. Beşerî kanun ve kuralların çiğnenmesi suç olarak adlandırılırken dinî alandaki hata ve aşırılıklar günâh olarak nitelendirilmektedir. Dinle bağlantılı olan günâh kavramının muhtevası, hem dinlerdeki ulûhiyyet kavramına hem de insanların bu ulûhiyyetle münasebetlerine göre dinden dine değişebilmektedir (*Edn.*, XII, 661).

Büyüye dayanan ilkel kavimlerde günâh "büyü usul ve erkânına saygı göstermemek" veya "cemaatin düzenine karşı kusur işlemek" ya da "tabunun çiğnenmesi" şeklinde anlaşıyor, böylece sihir ve onun etrafında gelişen kült günâhın objesini oluşturuyordu. Bu tür topluluklarda günâhın toplumun diğer fertlerini etkilediği kabul edildiğinden derhal dinî bir merasimle giderilmesi gerekiyordu.

Dinin kaynağını ve otoritesini tabiat üstü ruhî güçlerde bulan zihniyette günâh, üstün dünyanın güçlerine karşı işlenmiş hata anlamına gelmektedir. Kültürel kaynaklarını efsanevî olgular ve kahramanların oluşturduğu bu toplumlarda zamanın periyodik olarak tekrarı telakkisine bağlı olarak günâhtan arınma törenleri yapılmaktadır. Politeist dinlerde ise günâh, birçok tanrıya karşı işlenmiş bir saygısızlık ve dinî törenin ihlâlinden ibarettir. Bu tür inançlarda günâhın silinmesi için dinî bir kefarete talep edilir (Kılıç, s. 75-77).

Eski Ön Asya'da günâh kavramı, Sumer ve Asur-Bâbil kültürlerinde oldukça ciddi bir şekilde işlenmiştir. Hem Sumerler'de hem de Bâbil ve Asurlular'da günâhın tanrılara karşı yapılan hatalardan oluştuğuna inanılmakta, türü ne olursa olsun şeytanî ve kötü güçlerin in-